Amedeo Di Francesco

Vörösmarty életművének olaszországi fogadtatása

Egy száraz adatfelsorolás mindig fenyegetni szokta azokat a tanulmányokat, melyek egy bizonyos író vagy költő fogadtatását akarják bemutatni. Szeretném tehát elkerülni ezt a veszélyt, és megpróbálok a tények nyomán következtetéseket levonni, és talán kutatási útmutatókat kijelölni. Három szempontból közelíteném meg a témát: 1) A fordítások; 2) Az irodalmi méltatás; 3) A kutatás feladatai.

1. Ami Vörösmarty műveit illeti, a kutatót elsősorban meglepetés éri. A bibliográfiai adatok tanúsága szerint Olaszországban Vörösmarty életművének fogadtatása meglehetősen hiányos. És ez a tény sokat mond el a magyar irodalom klasszikusainak olaszországi jelenlétéről. Természetesen megfigyelhető Petőfi, Jókai, Mikszáth aránylag gazdag recepciója és a modern és kortárs magyar irodalom, főképpen Ady Endre és József Attila gyakori ismertetése, nem beszélve Márai Sándor prózájának hallatlanul sikeres találkozásáról az olasz olvasóközönséggel. A Márai-siker azonban elszigetelt jelenség és a jelenhez tartozik, míg a magyar irodalom olaszországi fogadtatásának története bizonyos hullámvázst és aránytalanságot mutat. Ennek a jelenségnek különböző okai vannak, és nemcsak egy erős hungarológiai hagyomány hiányában keresendők, hanem egy olyan készlet hiányában is, amely képes lenne tartósan beilleszteni a magyar irodalmi műveltséget az olasz kulturális vérkeringésbe, valamint az egyes fordítók önkényességébe, akik mindig csak azt fordították, ami kedvükre volt. Vörösmarty e helyzet – ha szabad így mondanom – legkiválóbb áldozatainak egyike, bár neki kedvező időszakokról és kezdeményezésekről is beszélhetünk. Lássuk hát, miről van szó.

A bibliográfiai adatok arról tanúskodnak, hogy Vörösmarty költészete már a költő életében ismert volt Olaszországban. A XIX. sz. ötvenes éveiben egy Boldényi M. J. szerkesztette *La Ungheria antica e moderna. Sua storia, arti, letteratura, monumenti* c. kötetben megjelenik egy Vörösmarty-vers Kisfaludy Sándor, Kölcsey és Petőfi művei mellett. Érdekességgé megemlíthető, hogy Boldényi munkája két különböző kiadást ért meg szinte egy időben, az egyik Pistoia-ban 1852-ben, a másik két kötetben Genovában 1851-ben és 1854-ben jelent meg. Ez volt az első olasz nyelvű magyar irodalomtörténet, melynek jellegzetessége, hogy a versek válogatása a romantika korára korlátozódik. A később, Fiumében megjelent antológiákban¹ vagy magyar műveket is tartalmazó világirodalmi antológiákban² már bővebb a kínálata a Vörösmarty-verseknek. A *Zalán futása* első énekének fordítását is itt kell megemlíteni, amely szintén Fiumében jelent meg 1911-ben Silvino Gigante tolmácsolásában.

Az első félénk próbálkozásokat nagyobb méretű és szervezettebb vállalkozások követik. Értékes antológiák születnek, melyek a magyar irodalom olaszországi jelenlétének igazi pillérei. Századunk harmincas éveiben vagyunk, amikor a szándé-

¹ Emerico Donath 1912.

² Angelo De Gubernatis 1883.; Marco Antonio Canini 1885.

kok már nem korlátozódnak könnyű és vonzó regények fordítására, de igényes költői átültetések is megjelennek. Ne feledjük, hogy ebben az időszakban Benedetto Croce nemcsak Szerdahelyi György Alajos esztétikájára figyel fel, hanem József Attila költészetére is. Ez számos fordító munkájának volt köszönhető, akik nemritkán kiválóan ültették át olasz nyelvre a magyar irodalmat. Ezekben az években, Schöpflin Aladár 1928-ban és Babits Mihály 1932-ben, az olasz olvasóközönséget a kortárs magyar költészet megértésébe avatták be; ezekben az években a kortárs magyar és erdélyi próza értékének az ismertetésére törekedtek, Kós Károlytól Karácsony Benőig, Nyíró Józseftől Tamási Áronig, és folytatni lehetne a felsorolást. Kétségtelenül kedvező kulturális időszak volt: meglepetést kelt tehát Vörösmarty nevének hiánya mindezekből a kezdeményezésekből. Márffy Oszkár feladata lesz, Hankiss János közreműködésével, az igazi arányok visszaállítása a magyar irodalom bemutatását illetően. Ekkor születik meg az első igazán modern antológia, melynek címe azonban még mindig túlzott patetizmust árul el.³ Korizlésről lenne szó? Nem kizárólag és nem mindig, mivel talán nem járok távol az igazságtól, ha ebben a címadásban azt a szándékot is érzem, hogy a Trianon utáni hangulatnak adjon hangot.

Bárhogy is legyen, most olvasható már Vörösmarty művei közül a *Zalán futásának* az előhangja, a *Szózat*, az *Egy kisgyermek halálára*, *A merengőhöz*, *A szegény asszony könyve*, a *Szép Ilonka*, a *Csongor és Tünde* egy jelenete, pontosabban Csongor találkozása a kalmárral, a fejedelemmel és a tudóssal. A válogatás *A vén cigánnyal* zárul, melyet Gyulai Pál és Berzeviczy Albert kritikai méltatása követ. Nem kevésbé fontosak azok a fordítások, amelyek egy Boka Lászlótól való olasz nyelvű Vörösmarty-tanulmány függelékéeként jelentek meg: a *Szózat*, a *Pusztá csárda*, *A magyar költő*.

Mint ismeretes, a magyar irodalom olaszországi jelenléte a II. világháború után hosszú évekig Folco Tempesti nevéhez fűződik, aki 1950-ben, majd 1957-ben antológiát állított össze, mindkét ízben nagy sikerrel. Vörösmarty itt csak négy költeménnyel van jelen: *Kis gyermek halálára*, *A szegény anya*, *A Guttenberg-albumba*, *Vég*. Túl kevés ez, mondhatnánk, és természetesen nem hagyható figyelmen kívül ez a nagyméretű aránytalanság egy olyan munkában, ami a magyar irodalmat teljességében kívánja bemutatni, a kezdetektől a jelenkorig.

Ezzel a szándékkal készült egy olyan válogatás is, amely egy nagyon ambiciózus kiadói terv keretében a maga teljességében hivatott bemutatni a magyar irodalmat is. A Carlo Muscetta szerkesztette *Parnaso Europeo* 1990-ben jelent meg Rómában, a magyar műveket magam válogattam. A terv, sajnos, csak részben valósult meg, mivel a válogatás csak a XIX. és a XX. századra korlátozódhatott. Ami a Vörösmarty-műveket illeti, már korábban megjelent fordítások újrakiadásáról van szó, de kiemelkedő helyet foglal el az Éj monológja a *Csongor és Tündéből*, Paolo Santarcangeli kiváló tolmácsolásában.

2. Az eddig felsorolt gyűjteményeket természetesen irodalmi méltatás is kísérte. A XIX. századi kritikák, sajnos, elég gyengék, abból a szempontból, hogy nem használtak igazi esztétikai vagy irodalomtörténeti kritériumokat, és inkább imp-

³ Oscar Márffy 1937.

resszionista módon viszonyultak a művekhez. Ráadásul Olaszországban alig veszik figyelembe a kortárs magyar kritika véleményét. Ha ezt tették volna, akkor Itáliában is észre lehetett volna venni, hogy – Babits szavait idézve – „a *Zalán futása* első éneke olaszul is szép dolog”, mégis „ez az eposz minden szépsége mellett is egyáltalán nem alkalmas arra, hogy költőnket valódi nagyságában állítsa az olasz közönség elé [...]. Nagyon kívánom – folytatja Babits –, hogy Gigante a későbbi Vörösmartyt is felfedezze magának és az olasz közönségnek”,⁴ ami sajnos nem történt meg. Nem kevésbé szigorú Kara Ferenc álláspontja, amikor ugyanerről a fordításról azt állítja, hogy „Gigante fordításában *Zalán futása* ragyogó nyelve sokat veszít fényéből, erejéből és méltóságából. De ez részben a dolog természetében is rejlik, mert hiszen Vörösmarty fejedelmi méltósággal hömpölygő hexameterait szinte lehetetlen a nyárspolgári *versi scioltik*ban megfelelő módon tolmácsolni.”⁵

De mindez 1911-ben történt. A helyzet nem nagyon változik a következő két-három évtizedben, míg Bóka László idézett olasz nyelvű tanulmányában, röviden és tömören visszaállítja Vörösmarty életművét az öt megillető helyre.

Ez fontos mozzanat az olaszországi Vörösmarty-recepció történetében, bár csak Paolo Santarcangelié az az érdem, hogy a költőt az európai romantikába igazán beágyazza. De ekkor már 1968-ban vagyunk.⁶ Ez a tanulmány azért is fontos, mert: a) implicit módon összehasonlító módszerrel közelíti meg a magyar motívumokat, b) a címe is célirányosságra mutat: *Sogno, Notte e Nulla nella poesia di Michele Vörösmarty*, c) a tanulmány egy kétségtelenül rangos folyóiratban jelent meg, következésképpen Vörösmarty az öt megillető fogadtatásban részesül végre Olaszországban. Kérdés marad azonban, hogy mindez elégséges volt-e ahhoz, hogy költőnk hírneve megfelelően meggyökerezzen olasz földön.

Santarcangeli elsősorban európai szemszögből, a romantika poétikájára jellemző motívumok szempontjából, elsősorban az osszianizmus ismert motívumait tartva szem előtt mutatja be Vörösmarty költészetét. Ez az eljárás azonban csak részben fogadható el. Felmerülnek ugyanis a következő kérdések: a) igazán Vörösmarty volt az első magyar költő, akinek a költészetében az álom és az éj költői motívumként jelenik meg? Vajon Csokonai költői gyakorlata jelentéktelen volt?⁷ b) Nem lett volna hasznosabb Vörösmarty költészetét egy kevesbé nyilvánvaló és inkább sajátosabb szempontból elemezni? Ezzel azt akarom mondani, hogy a magyar irodalmi műveltséget mindig a maga specifikusságában, a maga másságában kellene bemutatni. Ennek alapján Vörösmarty esetében is egy olyan értelmezői eljárást és esztétikai reflexiót kellene követni, amelyek segítségével kifejezésre juthat a magyar irodalomnak az európai műveltség komponenseként való megjelenése.

A velencei G. Cini alapítvány és a MTA Irodalomtudományi Intézete által közösen szervezett olasz–magyar konferencia, amelyet 1982-ben tartottak, és amelynek témája „Popolo, nazione e storia nella cultura italiana e ungherese dal 1789 al

⁴ Babits Mihály 1911. 985.

⁵ Kara Ferenc 1911. 819.

⁶ Paolo Santarcangeli 1968. 35–60.

⁷ (Citare Szauder)

1850” volt, nagyszerű alkalom lett volna Vörösmarty költészetének immár megfelelő bemutatására.⁸ Ezt a lehetőséget azonban nem használták ki kellőképpen abban az értelemben, hogy nem volt egyetlen előadás sem, amely kizárólag költőnkkel foglalkozott volna. Mégis sikeresnek tarthatjuk ezt a konferenciát a mi szempontunkból is, mert nemritkán Vörösmartyról is szó esett; és azt is érdemes megemlíteni, hogy költőnk kapcsán Szauder József értelmezése is terítékre került. Ily módon a költői szerep és a menedékkeresés motívumai Vörösmarty költészetében párhuzamba kerülnek Batsányi, Csokonai, Kazinczy, Berzsenyi, Petőfi műveivel. A *Csongor és Tündét*, a *Tündérvölgyet* és a *Délszigetet* tehát sajátosan magyar hagyomány szemszögéből elemezték.⁹ Emellett sikerült azt is megmutatni, hogy a magyar hagyományokhoz való hűség nem akadályozta meg Vörösmartyt abban, hogy a *Zalán futása* megfogalmazása során felhasználja a Kazinczy szerkesztette *Szigeti veszedelem*-kiadást, valamint a *Gerusalemme Liberata* egy német fordítását. Mondhatjuk tehát, hogy Vörösmarty költészete eredeti motívumegyüttesként kerül bemutatásra, mely motívumok két igényből születtek: hogy a nemzeti identitást és a klasszikus és modern európai műveltséghez való felzárkózást igazolják.

3. A mondottak alapján és azokon túl, azt hiszem, hogy az olaszországi hungarológának Vörösmarty életművével kapcsolatban Babits Mihály észrevételéből kellene kiindulnia.

Ez azt jelentené, hogy Vörösmarty metaforakincsét és a különböző nyelvi regisztereit rendszeresen kellene tanulmányoznia. Mindez egy olyan exegetikai kísérletet igényelne, amely csak látszólag korlátozódik a hagyományos formalista megközelítésre, holott egy olyan újraolvasásról lenne szó, amelyben Vörösmarty retorikai stratégiái megfelelő történeti igazolást nyernének. Mindez az alkotó szerkezetek olyan elemzését jelenti, amelynek során nyilvánvalóvá válhat, hogy költőnk milyen fontosságot tulajdonított a magyar történelem és az irodalom kapcsolatának, illetve a költészet feladatának, hogy kitöltse a történetírás esetleges hiányait. Egy olyan hermeneutika lenne ez, amelyben az intertextualitás, a dekonstrukció és az újraírás fogalmai érthetőbbé tennék többek között a tudós költészet és a népi hagyományok közötti kölcsönhatást, ahol a mesei elem ne hordozza a banalitás bélyegét, ahol a néprajzi komponenssel való gyümölcsöző kapcsolat olyan erős ihletet és olyan lírai kifejezőkészséget szolgáltat, amely idegen az olasz olvasói gyakorlattól. Ily módon elkerülhető az a veszély, hogy az olvasóközönség elé olyan irodalmi műveket tárjunk, amelyek sok szempontból érthetetlenek maradnának. Szerencsebb volna viszont egy olyan Vörösmartyt értelmező kezdeményezés, amely a görög és latin klasszicitás, az osszianizmus, valamint a magyar reneszánsz epika stilisztikai örökségének a harmonikus keveredéséből kiindulva a történelmi eseményeket és a nemzeti hagyományokat egy olyan lírai kontextusba ágyazná, amely a magyarok európai történelmét az emberi sors nagy kérdéseinek a magaslatára emelné.

⁸ AA. VV.: *Popolo, nazione e storia nella cultura italiana e ungherese dal 1789 al 1850*, a cura di Vittore Branca e Sante Gracioti. Firenze 1985.

⁹ Uo. 387–402.